

ÇANAKKALE KÖYLERİNDE FOLKLORİK HAYAT: KAVRAMSAL BİR MODEL GELİŞTİRME*

Folkloric Life in Çanakkale Villages: A Conceptual Model Development

Dr. Öğr. Üyesi Handan KASIMOĞLU**

ÖZ

Köy yaşamı geçmişten günümüze büyük bir değişim geçirmiştir. Geçmiş zamanda köy hayatı daha dinamik ve tercih edilen bir yaşam tarzıyken bugün yeni nesillerin köylerde yaşamayı pek tercih etmedikleri görülmektedir. Şehir yaşamının ve kültürünün artan çekiciliği bunun yanında köy hayatının bu gelişmeler karşısındaki statik yapısı köylerdeki yaşamın çekiciliğini ve köy yaşam kültürünü yok etmektedir. Zaman içerisinde dinamik halk kültürü bilincinin kaybolduğu görülmektedir. Bunun sonucu olarak köylerden şehirlere yaşanan yoğun göç nedeniyle geleneksel Türk köy kültürü yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Bu çalışma ile özellikle köy ve köylülük, Türk köy yapısı ve özellikleri Çanakkale özelinde çok boyutlu bir yaklaşımla ele alınmıştır. Bu anlamda köyler ve köylülerin tekrardan dinamik bir kültür olarak yaşamlarını sürdüren canlı sosyo-ekonomik yapılar olarak varlıklarını sürdürmelerinde etkili olacak unsurlara yönelik eklettik bir model geliştirilmiştir. Bu çerçevede çalışmanın sonucunda özellikle ekonomik-sosyal ve kültürel açıdan yok olma noktasında olan köylerin bugün ekonomik ve kültürel olarak varlıklarını sürdürmede pazarlık modelinin etkili olduğu görülmektedir. Köy kültürünün ve ekonomisinin varlığının sürdürülmesinde bölgede gelişen farklı pazarların ve pazarlığın gelişmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Özellikle de kadınların köylerde üretilen tarımsal ve hayvansal ürünlerin pazarlanmasında aktif bir rol almaları da Çanakkale merkezli köylerin örgütsel olarak varlıklarını sürdürmede önemli bir rolünün olduğu görülmektedir. Bu modelinin kurumsal olarak gelişmesinin köylerin yaşam alanı olarak varlıklarını sürdürmede önemli bir yapı olarak desteklenmesi gerekmektedir. Bununla birlikte kooperatifçilik gibi kurumsal yapılar ile köylerin desteklenmesi, köy yaşamının dinamik bir model olarak varlıklarını sürdürmede büyük bir rol oynamaktadır.

Anahtar Kelimeler

Köylülük, köy kültürü, Çanakkale, kavramsal model, folklorik hayat.

ABSTRACT

Village life has undergone a great change to the present day. In the past, village life was a more dynamic and preferred lifestyle, yet today it is understood that new generations do not prefer living in villages. The increasing attraction of the urban life and the static structure of the village life on the other hand have degraded the charm of life in villages. As a result, the traditional Turkish village culture has come to face the risk of vanishment due to migrations to cities. In this study, Turkish village structure and characteristics, particularly in Çanakkale, are described and discussed from a multidimensional perspective. An eclectic model has been adopted for the analyses of the aspects effective in ensuring villages' and villagers' existence as socio-economic structures. The results of the present study have revealed that local market vending model today plays a critical role in maintaining the economic and cultural assets of villages, on the verge of disappearing economically, socially and culturally. Maintaining the existence of rural culture and economy requires the emergence of different local markets and the development of local market vending in the region. It has been also observed that women's active role in the marketing of agricultural and dairy products produced in villages plays an important part in maintaining the organizational assets of the villages within the periphery of Çanakkale. Institutional development of this model should be supported as an important structure in sustaining the existence of the villages as living environments. Moreover, supporting villages through institutional structures, such as cooperatives, play a major role in the survival of village life as a dynamic model.

Key Words

Peasantry, village culture, conceptual model, folkloric life.

* Geliş tarihi: 15 Temmuz 2018 - Kabul tarihi: 15 Eylül 2018 / Kasımoğlu, Handan. "Çanakkale Köylerinde Folklorik Hayat: Kavramsal Bir Model Geliştirme" *Milli Folklor* 119 (Güz 2018): 140-151

** Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, Çanakkale/Türkiye, handanaydin@comu.edu.tr

Giriş

Hiyerarşik bir dünyada herkes bir bürokrat olamaz. Dolayısıyla folklorik araştırmacılarından ve halk araştırmalarından etkilenenler eğitim reformuna yönlendirilmiştir. Bu hareket, temel toplumsal değişimin yeniden ele alınmasını gerektiriyordu; çünkü ana konu, köylü çocukların kendi uygarlıklarına nasıl hazırlanacaklarıydı. Degh (1966) olumsuz siyasi ve ekonomik olaylar nedeniyle, göçmen işçiler ve geleneksel halk kültürü taşıyıcıları, kendi topraklarına dönme şansına sahip değildiler. Bunun yerine, kendilerini yavaş yavaş yeni ortama uyarladılar. Bu arada, yüzyılın başında gelen göçmen kuşağın ve torunlarına dillerinden, ulusal kimliğinden veya kendi etnik topluluğunu kurma arzusundan vazgeçemediler.

Eğitimciler, okul müfredatında yerli halk kültürüne yer verme çabalarına devam ediyordu ve halkçı çabalarını desteklemeye çalışıyordu; çünkü okul ile ev arasındaki kültürel bölünme öğrencinin öğrenmesine zararlı olarak görülüyordu (Coe, 2000). Örneğin Birleşik Devletlerde, öğrencilerin günlük yaşamlarında anlamlı olan okulu geliştirmek ve etnik uyumun teşvik edilmesi için çağdaş halkçılar sözlü tarihçilik alanlarını denetlemekte ve halk sanatçılarını eğitimin bir parçası haline getirmişlerdir. Sömürge sonrası hükümetler, Gana'da olduğu gibi antik kültürel sürüklenmelerle okullarını kutuplaştırmaya çalışıyorlardı. Hem Birleşik Devletlerde hem de başka ülkelerdeki eğitim reformcuları, romantik milliyetçiliğin himayesinde bunu yapmakla birlikte, müfredata bu anlayışı yerleştirme meselesiyle uğraşmaya devam ediyorlar.

Türk kültür ve toplumsal yapısına bakıldığı zaman köy ve köylülük ile ilgili olarak dünyayı sarmış olan sanayi inkılabı şüphesiz Osmanlı devletini de etkilemiştir. Bu etkileme hem ekonomik hem de sosyal açıdan olmuştur. Türkiye'deki köycülük hareketini etkileyen en önemli olay Narodnik akımıdır. Narodnik akımı Rusya'da doğan bir köycülük hareketi olmakla birlikte sözlük anlamı halkçılıktır. Narodnik akımı, Rusya'da okuyan bazı Türk aydınları aracılığıyla Osmanlı Türk aydınının düşüncelerini etkilemiştir (Pala, 2006: 220-221).

Türk Ocağı çevresinde 1919 yılında birtakım aydınlar tarafından Köycüler Cemiyeti kurulmuştur. Amaçları köylünün her alanda yükseltilmesidir. Bu çerçevede aydınlar da Batı Anadolu'daki köylere köylüleri yerleştirerek onları eğitmek ve yaşam koşullarını yükseltmeye yönelik çalışmalar yapmayı hedeflemişlerdir (Mizan, 2010: 31). Osmanlı döneminde devlet yönetimi köylere ve köylüye gerekli desteği ve önemi vermemiştir. Sınıfı sosyal yapı hep köylülerin aleyhine işlemiştir. Ancak bütüncül bir gelişmenin temel yaklaşımı Türk köylüsünün sosyal, kültürel ve ekonomik yapısının düzeltilmesinden geçmektedir.

Cumhuriyetin kurulduğu ilk yıllarda köy saltanat devrinin mirası olarak, fakir ve geridir. Toprağın kuvveti çok azalmıştır. Çeki hayvanı öküzdür. Modern aletler yoktur. Köylü cahildir. Böylece Cumhuriyetin ilk yıllarında ekonomiyi yeniden inşa etme çalışmalarını köylü üzerinden başlatılmıştır. Osmanlıdan devralınanlar dışında yeni bir sanayi yatırımı yapılmamıştır. Bu olumsuz tablonun üzerine Büyük Buhran da eklenince tarım toplumu olan Türkiye'de köy ve köylülere daha çok

önem verilmesi adeta zorunlu olmuştur. Atatürk her fırsatta söylevlerinde köy ve köylüye yer vermektedir. İşte tam da bu dönemlerde yani Cumhuriyet Dönemi köy ve köycülüğe yönelişinde önemli bir basamağı halkevlerinin oluşturduğunu görmekteyiz (Pala, 2006:51).

Halkevleri köycülük konusuna da özel bir önem vermiştir. Köycülük kollarının asıl amacı köylerin toplumsal, kültürel ve sağlık açısından gelişimini sağlarken, şehirlerle köyler arasında karşılıklı sevgi ve dayanışmayı geliştirmek (Mizan, 2010: 42) şeklinde olmuştur. Türkiye’de köy ve köycülük deyince akla ilk gelen isim Nusret Kemal Köymen’dir. Köymen’e göre herkes köylü olamaz. Köylü olabilmek için bir takım ameli ve nazari tatbiki bilgiler edinmek lazımdır. Bunlar; ziraat, köy sanatları, köy üretimi, köy sıhhati, köy eğlenceleri, köy güzel sanatları, ergin öğreticiliği ve köy teşkilatçılığıdır. Bu köycü olarak yetiştirilen gençler köy rehberi olarak görev yapmaktadır. Köy rehberinin en önemli vazifesi de köylüye kültür öğretmektir. Rehberin diğer faaliyetlerinin de amacı kültür yaymaktır. Köymen’e göre köycülük faaliyetlerinde bulunabilmek için en evvel yapılması gereken şey köy tetkikleridir. Bunlardan en önemlisi köyün kültür vaziyetini belirlemektir. Tam bir tanıma tetkikini yapabilmek için bir hatta birkaç kimsenin bir köyde uzun müddet kalması, köyün bütün vaziyetlerinin ruhuna nüfus etmesi lazımdır. Köy sanat kollarının öğreteceği veya ilerleteceği sanatlarla köy yavaş yavaş bir sanayileşme ve makineleşme kültürüne gireceği gibi, kendi ihtiyaçlarını ucuza temin etmenin önemini değerlendirme yollarını da öğrenecektir. Türkiye Batı’nın gittiği yanlış se-

hirci sanayi yolundan gitmeyecektir. Köy sanatları büyük Türk inkılabının sihirli değneği ile az zamanda Anadolu köy endüstrisi şeklinde yeniden doğacak ve Türk milletine refah, iktisadi ve toplumsal sağlamlık getirecektir.

Köy öğretmen okullarında uygulanan programa göre genel kültür derslerinin yanında köy hayatına yönelik tarım dersleri de verilmiştir. Her erkek öğrencinin köyde kullanacak kadar demircilik, dülgelik ve üreticilik zanaatlarından birini öğrenmesi hedeflenmiş; kız öğrenciler için ayrı bir müfredat hazırlanmış, her öğrenciye bir müzik aleti çalmayı öğretmek esas alınmıştır. Kadınlara yararlı olacağı düşünülerek biçki-dikiş, el işleri, yemek pişirme gibi işler öğretilmiştir (Yel, 2008: 69-71).

Köy Enstitülerinin çıkış noktası, halkın içinde bulunduğu olumsuz durumdur. Birçok inkılap gerçekleştirmiş olmakla birlikte eğitim konusunda yetersiz kaldığı anlaşılmıştır. Özellikle köy ve köylü çok geri kalmış bir durumdadır. Şehirlerin verdiği imkânlarla eğitim görme fırsatı bulan şehirliler ekonomik, kültürel, sosyal bakımdan azımsanmayacak şekilde iyi durumdadırlar. Oysa savaşlarda ağır kayıplar veren ve gerek sanayi inkılabı gerekse ekonomik buhran gibi faktörler yüzünden fakirleşen köylü her anlamda geri kalmış durumdadır. Köy Enstitüleri’nin itici gücü, “köylüye önem verilmesi ve köylüye ulaşabilme isteği”dir. Köycülük akımı köylüyü yüceltme, geliştirme, köylüye gitme olarak kısaca tanımlandığında geriye sadece “araç” sorunu kalmaktadır. Köylüyü her açıdan geliştirecek olan araç ise “eğitim”dir. Bu da Köy Enstitüleri ile yapılmaya çalışılmıştır. Köy Enstitüleri’nin amacı eğitimin yanı-

sıra gelenek ve görenekleri ortaya çıkararak halkın töresini gözler önüne sermek ve halkta milliyetçi bir duygu yaratmaktır.

Kültür dersleri verilirken köylü bilinçlendirilmekte, yaptıkları işler ile geçmişte atalarının yaptıkları işler arasında bağ kurulmaya çalışılmaktadır. Ayrıca folklorla malzeme olan yaptıkları el işleri de millî ruhu yansıtmaktadır. Köy Enstitüleri'nde müzik eğitimi önemli bir etkinliktir. Her Köy Enstitüsü öğrencisinin halk türkülerini, oyun havalarını çalıp söyleyecek ve öğretmen olunca da öğrencilerine öğretebilecek düzeyde yetişmesi (Apaydın, 1990: 256) amaçlanmıştır. Enstitülerde her sabah topluca oyunlar oynanmış ve bu oyunlara tüm öğrenciler katılmıştır. Böylelikle ulusal duygu ve coşkunun aşılması (Türkoğlu, 2000: 312) amaçlanmıştır. Enstitülerde her Cumartesi akşamı eğlence vardı. Halk türkülerini, milli oyunlar, şiirler, fıkra anlatma, taklitler ve temsiller gerçekleştirilirdi (Cimi, 2001: 58).

Öğrenciler bu etkinliklerde kendi bölgelerine özgü hareketliliği ve toplumsallık değeri olan türkülerini söylemekteydiler. Enstitüler arasında bu etkinliklerin yaygınlaştırılmasıyla bazı türküler ve marşlar ulusal düzeyde yayılmıştır (Kirby, 2010: 358). Eğlencelerde tiyatrolar, milli oyunlar, halk türkülerini gibi faaliyetlerde yer almaktaydı.

Çanakkale Köyleri Üzerine Bir Araştırma

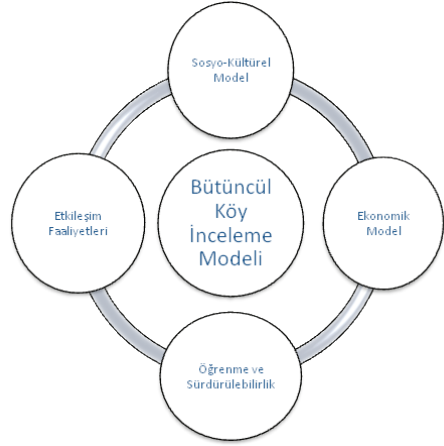
Bu çerçevede çalışmada gerek dünyada gerekse de Türkiye'de geçmişten günümüze köy yaşamının temel sosyo-ekonomik ve kültürel dinamikleri dikkate alınarak bütüncül bir modelde değerlendirilmesi yapılmıştır. Bunun için Çanakkale merkeze

bağlı 52 köyden 28'ine kapsamlı alan ziyaretleri yapılarak köylerin temel yapısı çoklu faktörler açısından değerlendirilmiştir. Köylerin seçiminde merkeze yakınlık ve ulaşılabilirlik açısından etkinlik sağlamak için komşu köylere örnekleme yer verilmiştir. Köy yaşamının bütüncül bir çerçevede analiz edilmesine yönelik olarak, KK1, KK2, KK3, KK4, KK6, KK7, KK8, KK9, KK10, KK11, KK12, KK13, KK14, kaynak kişilerle görüşmeden elde edilen veriler içerik analizine tabi tutulmuştur. Yapılan analizin sonucunda ortak faktörler tespit edilerek köy inceleme modeli oluşturulmuştur. Çanakkale köylerinde öne çıkan kadın ve erkeklerin faaliyet ve rollerine baktığı zaman: *Kadın*; buğday döğen, tarlada çalışan, ekmek pişiren, yufka açan, su taşıyan, makarna kesen, kuyudan su çıkaran, tarhana yapan, el işi yapan, Kur'an okuyan, oya işleyen, çamaşır yıkayan, bulgur çeken, çocuk bakan, yemek pişiren, hasat yapan (üzüm-zeytin-domates toplayan) kadın figürlerinin köy yaşantısında belirgin bir şekilde mevcut olduğu görülmektedir. *Erkekler ise*; kepenekli çoban, buğday harmanında çalışan, zeytin toplayan, zeytinyağı imal eden, hayvan güden, odun kesen, çuval taşıyan ve ibadet eden şeklinde görülmektedir. Köy yaşamının temel kültürel ve ekonomik aktörü olan kadınlar ve erkeklerin temel rolleri aynı zamanda köylerin temel yapısı ile ilgili olarak derin ipuçları vermektedir. Bu figürlerin uzun bir geçmişi olmakla beraber gelecekte devam edip etmeyecekleri oldukça tartışmalı bir durumdur. Köylerin yapısal olarak değişimi, yaşanan yoğun göç, köylerin temel özelliklerinin yok olmasına yol açmaktadır. Bu durum aynı zamanda yeni bir köy ör-

gütlenme modelini de gerekli kılmaktadır.

Çanakkale Köylerinde Ekonomik Yaşam: Köylerin yalın ve sıradan bir ekonomik yapıya sahip oldukları söylenebilir. Genel olarak köy ortamında ekonomik yaşam tarımsal ve hayvansal üretime dayanmaktadır. Ayrıca dokuma, zeytinyağı imalatı da köy ortamında geliştirilen katma değeri yüksek üretim alanları olarak karşımıza çıkmaktadır. Köy ekonomisi içerisinde yer alan tarımsal üretimin temel niteliği, üretim deseni; domates, zeytin, buğday, kiraz, elma, ay çiçeği ve üzüm şeklindedir. Yine bu tarımsal üretim faaliyetlerine dayalı olan zeytinyağı imalatı, soğuk taş baskı olarak bilinen geleneksel bir yöntemle gerçekleştirilmektedir. Köylerde imalat sektöründe dokuma faaliyetlerinin de geliştiği görülmekte ve bu çerçevede yün eğirme, halı-kilim dokumanın yaygın üretim alanı olduğu söylenebilir. Köyde hayvancılık büyük bir öneme sahip olmakla beraber daha çok küçük baş hayvancılığın (koyun-keçi) yaygın olduğu görülmektedir (KK-2, KK-3, KK-5, KK-6). Buna bağlı olarak da özellikle bölgede mandracılık sektörü gelişmiştir. Sonuç olarak Çanakkale'nin köylerinde ana ekonomik üretim girdisi toprak ve hayvandır. Bu iki temel üretim alanı köyde yaşayan insanların ekonomik yaşantısını sürdürmede önemli bir yere sahiptir. Bunlara bağlı olarak Çanakkale köylerinde öz üretim ve tüketime yönelik olarak gelişmiş alanların da mevcut olduğu söylenebilir. Bunların başlıcaları; erişte, ekmek ve tarhana imalatı şeklindedir. Genellikle köyde bu üretimler daha çok evde kullanım için yapılmaktadır. Bu model de köy ekonomisinin daha çok kendi kendine

yeten bir şekilde gelişmesini destekleyecek unsurlar arasında yer almaktadır. Çanakkale köylerinde tarlalarda bu üretimlerin yanında çeşitli meyve ve sebze (şeftali, kayısı, nektar, elma, erik, incir, lahana, biber, patlıcan, bakla vb.) üretimi de yapılmaktadır. Bu üretilen sebze ve meyveler belirli günlerde kurulan (pazar, pazartesi, salı, cuma) pazar yerlerine köylüler tarafından satılmak üzere piyasaya sunulmaktadır. Bu da köyde yaşayanların ekonomik faaliyetlerinin temel biçimini ortaya koymaktadır.

Şekil 1: Çanakkale Köylerinin Bütüncül Analizi

Köylerde Eğitim: Köylerde temel olarak ilköğretim eğitiminin ön plana çıktığı görülmektedir. Köy ortamındaki çocuklar sınıflarda, karma eğitim-öğretim almaktadırlar. Okulda okuyan çocukların oyunlarına bakıldığında erkeklerin daha çok ayak topu ve bilye oynadığı, çember çevirdiği; kızlarınsa ip atladıkları ve seksek oynadıkları dikkati çekmektedir. Çanakkale bölgesinde özellikle taşımali eğitimle köylerdeki okullar kapandığı için öğrenciler merkez okullara taşınmaktadırlar. Özellikle bu süreç

her köyün kendine has olan kültürünün kaybolmasına neden olmaktadır. Köylerde yaşanan yoğun göç, çocuk sayısının önemli bir oranda azalmasına neden olmuştur. Bu durum çok önceleri başlamakla birlikte köylerdeki yaşamın gerilemesine neden olmaktadır (KK-1, KK-9, KK-14).

Köylerde Yemek: Çanakkale köy hayatında gerek günlük gerekse de kışlık olarak ekmek, buğday, yarma, erişte, tarhana, bulgur, dövme, reçel vb. konularda kadınların bir araya gelerek bu süreçlerde temel rol oynadıkları görülmektedir. Yeme-içme faaliyetleri ile ilgili olarak süreçler, kullanılan malzemeler, imalatı yapılan ürünler çalışan kadınların giyim özellikleri çerçevesinde ele alınacaktır. Genel olarak yemek hazırlamada köylerde imece usulü çalışma yaklaşımının benimsendiği görülmektedir (KK-7, KK-9, KK-12, KK-13).

Kullanılan malzemeler: Dövme taşı, tokmak (buğday, dövme taşında tokmakla iki kadın tarafından dövülmektedir), oklava, yer sofrası (makarna kesimi-yufka açma), keçe, pamuklu yer sofrası bezi (özel taşı olan tarhana yapımında el değirmeni ile yarma imalatı sırasında kullanılıyor), bıçak, bakır tencere (reçel yapımı), tereyağı yapılan tuluk, un eleği, tahta kaşık, tokacak (çamaşır yıkama), fırın (taş fırın) küreği, ekmekleri serme bezi, maşa, bakır su kovası, bakır kase, ekmek teknesi ve topraktan yapılmış su testisi şeklindedir.

Çanakkale köy hayatında kullanılan yeme-içme malzemelerinin özellik itibarı ile el imalatına dayanan daha çok kadınların kullandığı ahşap, taş ve pamuktan imal edilmiş malzemeler olduğu görülmektedir. Bunlar farklı

koşullara dayanıklı ve köy ortamında temiz kalabilen malzemelerdir.

Köylerde imal edilen ürünler: Çanakkale köylerine bakıldığında kısa ve orta süreli hazırlanan ürünler; makarna, bulgur, tarhana, ekmek, erişte, yarma, yufka ve tereyağı gibi ev yapımı elde hazırlanan malzemelerdir. Bunlar gerek günlük gerek kışlık tüketilmek üzere hazırlanmaktadır. Ürünlerin tamamı kadınların köy ortamında kendi ürettikleri buğday, tarhana ve süt ürünlerinden üretilmektedir. Bu durumda halen köylerde yerleşik öz üretimin kısmen de olsa devam ettiğini göstermektedir.

Yeme-içmede çalışan köy kadınlarının değerlendirilmesi: Köy kadınlarının özellikle imalat süresinde giyim-kuşam özelliklerine bakıldığı zaman çalışan kadınların kıyafetleri iki şekilde değerlendirilebilir; içerde çalışanlar, dışarda çalışanlar.

Kapalı mekânlarda çalışan kadınların tamamının saçları yazma ile örtülü, başlarının ön kısmı açıktır. Yalnız genç ve yaşlı kadınların kıyafetlerinde farklılık göze çarpmaktadır. Yaşlı kadınlar geleneksel Çanakkale şalvarı giymekte ve başlarının ise yazma ile tamamen kapalı olduğu görülmektedir. Genç kadınların ise daha çok üzerine yelek giydiği ve başlarının yazma ile kapalı olduğu; ancak saçlarının önden görünür şekilde olduğu dikkat çekmektedir. Yazmanın omuz üstlerine doğru serbest bir şekilde atıldığı görülmektedir, kıyafetlerde desen çeşitliliği oldukça belirgin bir şekilde göze çarpmaktadır. Burada ise dikkati çeken husus doğa ile uyum gösteren renklerin bir arada sergileniyor olmasıdır. Özellikle kıyafetlerde çiçek figürü öne çıkmaktadır. Yazmalara bakıldığında kenarlarının oya ile çer-

çevelendiği görülmektedir. Kadınların büyük çoğunluğunun üzerine giydiği yeleklerde kilim desenli motifler öne çıkmaktadır. Bu yeleklerin tamamı ise el örgüsü şeklindedir.

Açık mekânlarda çalışan kadınların kıyafetlerine bakıldığında ise kadınların saçlarının yazma ile tamamının kapalı olduğu, üzerlerindeki kıyafetlerin koyu renkli ve yere kadar uzun manto şeklinde olduğu görülmektedir. Sonuç olarak içeride ve dışarı da çalışan kadınların kıyafetlerinde farklılıklar görülmekle birlikte farklı ortamlarda (su taşıma, harman yerinde çalışma ve hayvan gütmeye) giyilen kıyafetlerin benzer olduğu görülmektedir.

İmece usulü çalışma: Kadınların gerek ekmek pişirme, reçel, makarna, tarhana, bulgur dövmede ortak çalışmayı tercih ettikleri görülmektedir. Ortalama dört, beş kadın temel olarak bu faaliyetlerde görev dağılımı yaparak iş birliği içerisinde çalışmaktadır. Köy ortamında kadınların gerek günlük gerekse kışlık ihtiyaçları olan yeme-içme malzemelerini hazırlamak için bir araya gelmeleri ve ortaklık etmelerinin köy ortamındaki dayanışma kültürünü yansıtmaya açısından önemli olduğu görülmektedir. Bu özelliğin geçmişten günümüze bakıldığı zaman önemli oranda yapısal bir değişim gösterdiği görülmektedir. Her geçen gün köy ortamında bu tür çalışma örgütlenmelerinin zayıfladığı dikkati çekmektedir.

Köylerde El Sanatları: Köy ortamında kadınların el işleri ile yoğun bir şekilde meşgul olduğu, uğraştığı görülmektedir. Bu anlamda köy kadınları hem kendi ailesinin ihtiyaçlarını gidermekte hem de ev ekonomisine katkıda bulunmaktadır. Bu üretim

tarzını da iki şekilde değerlendirmek mümkündür: Ev ihtiyaçlarına yönelik üretim ve ticari amaçlı üretim. Bireysel amaçlı üretimde kadınların çorap, yelek, kazak dokuması ve gergef işlemesi yaptıkları görülmektedir. Ticari amaçlı üretimde ise özel el yapımı yün eğirme aleti ile yün iplik üretebilmekte ve bu da halı-kilim dokuması için hazırlanmaktadır.

Köylerde Harman-Hasat: Çanakkale köy ortamında üç türlü harman ve hasat etkinliğinden söz edilebilir: Buğday hasadı, zeytin hasadı ve üzüm hasadı. Bu üç alandaki temel harman kültürünün uzun yıllara dayanan ve geleneksel özellikleri olan alanlar olduğu görülmektedir. Bölgenin temel ekonomik deseni ile de örtüşen bu alanlar Türk köy kültür ve folklorik özelliklerini göstermektedir.

Buğday Hasadı: Çanakkale geleneksel köy ortamında buğday harmanında hayvan olarak öküz kullanılmaktadır. Buğday ayrıştırılırken öküzlerin koşulduğu özel bir malzeme buğday sapından ayrıştırılarak üretime hazır hale getirilmektedir. Harmanda fiziki güce dayalı bu işlerde erkekler çalışmakta, kadınlar da erkeklerin yeme-içme işlerini karşılamak üzere destek vermektedir. Bu anlamda kadınlar ve erkekler cinsiyetlerinden gelen özelliklere göre faaliyetler gerçekleştirmektedirler.

Zeytin Hasadı: Çanakkale bölgesi köylerinde zeytin ve zeytinyağı kültürü oldukça önemli bir yere sahiptir. Zeytin hasadı, buğday hasadından farklı olarak kadının ve erkeklerin birlikte çalıştığı ve iş bölümü yöntemi ile ürünlerin farklı süreçlerinde kadın ve erkeklerin rol aldığı bir özellik göstermektedir. Taşımacılıkta hayvan olarak genellikle eşek kullanılmakta

ayrıca zeytin işleme sürecinde de taş baskının yapıldığı (atölye tipi) üretim alanlarının da mevcut olduğu görülmektedir. Zeytin harmanı sürecinde ağaçlara tırmanmak için merdiven, sopa, zeytin selesi, çuha bezinden yapılmış çuvallar; yere düşen zeytin için ise pamuklu bezler geleneksel zeytin hasadının malzemeleri olarak görülmektedir. Toplanan zeytinlerin bir kısmı atölyede taş baskı ile ezilerek daha sonra preslenip zeytinyağı üretimi gerçekleştirilmektedir. Çanakkale'nin birçok köyünde bu geleneksel yöntemin hâlâ kullanıldığı görülmektedir. Köylerin ekonomisine büyük katkısı olan zeytinciliğin özellikle desteklenmesi köy kültürünün ekonomik ve kültürel açıdan sürdürülmesine önemli katkı sağlayacaktır.

Üzüm Hasadı: Üzüm bağları Çanakkale köylerinde geleneksel ekonomik faaliyetler arasında yer almaktadır. Üzüm bağlarında genellikle kadın ve erkekler iş birliği içerisinde çalışmakta ve toplanılan üzümler, ahşaptan yapılmış üzüm kasalarına kadınlar tarafından istif edilmektedir. Üzüm ve bağcılık kültürünün geçmiş zamanlara göre önemli oranda terk edildiği ekonomik olarak azaldığı görülmektedir. Özellikle bu alanda tarımsal üretimi destekleyen sanayinin gelişmemesi nedeniyle tarımsal araziler başka ürünlerin üretimine kaydırılmıştır.

Sonuç olarak bu üç harman ve hasat süreci değerlendirildiğinde özellikle zeytin hasadı ve bunun sonucunda zeytinyağı üretiminin köy ortamındaki diğer hasat ve harmanlara göre daha çok geliştiği görülmektedir. Köylerde yoğun zeytin ağaçlarının hala mevcut olduğu görülmektedir; ancak üretimi çoğunlukla terk edilmiştir. Bunun te-

mel nedeni de modern zeytinyağı üretiminin ağırlıklı olarak fabrikasyon üretimine yönelmesidir.

Köylerde İş Birliği Kültürü: Çanakkale'de köylerin genel yaşam biçimi ele alındığında faaliyetlerin ekip (takım ve imece usulü) ile yürütüldüğü görülmektedir. Özellikle iş, yemek ve köy hayratlarında imece usulünün yaygın bir çalışma biçimi olduğu görülmektedir (KK-1, KK-4, KK-5, KK-7, KK-9, KK-11).

Kışa hazırlık: Yapılan saha araştırması ve incelemelerinde Çanakkale köylerinde kışa hazırlık sürecinde kadınların özellikle buğday, buğday dövme, tarhana, ekmek, salça ve reçel yapımı gibi alanlarda bir araya gelerek ortak çalışma prensibi çerçevesinde iş bölümü de yaparak imece şeklinde çalıştıkları anlaşılmaktadır. Bu yardımlaşma hususunda dikkati çeken noktanın, çalışanlar arasında doğal bir iş bölümünün olduğu ve işlerin yapılmasında sinerjik bir anlayışın benimsenmiş olduğudur.

Harman yerleri: Diğer bir imece alanı ise harman yerleridir. Özellikle köylerde mevcut olan harmanlarda (buğday, zeytin, üzüm) kadın ve erkeklerin imece süreci içerisinde yer aldıkları ve iş bölümü çerçevesinde ortak çalışmalar yaptıkları göze çarpmaktadır. Zeytin ve üzüm hasadında kadınları; buğday harmanında ise erkeklerin yoğun bir imece ortamında çalıştıkları görülmektedir.

Çamaşır yıkama ve dokuma: Köy yerinde diğer bir imece alanı ise kadınların birlikte çay kenarında çamaşır yıkamalarıdır. Kadınlar bu süreçte çamaşır yıkamak için odun ateşinde bakır kazanlarda su ısıtmakta; çamaşırın temizlenme aşamasında ise birlikte çamaşırını tokacak ile döve-

rek yıkamaktadırlar. Yorulan kadının yerine bir başka kadın geçmekte sıra ile çamaşır yıkarken ortak hareket etmektedirler. Bunun yanında halı ve kilim dokumada da özellikle kadınların birlikte çalıştıkları görülmektedir. Yün eğirme, iplik boyama ve dokuma işleminde iş bölümü yapılarak ortak bir şekilde çalışma yapmaktadırlar. Bu anlayış köy ortamında ihtiyaç duyulan alanlarda pratik ve etkin çözümler geliştirilmesine olanak sağlamaktadır. Bütün bu alanlar ve yaklaşımlar köy ortamında ortak çalışma ve yardımlaşma kültürünün ihtiyaçlar çerçevesinde adhoc¹ yapılar olarak kendisini gösterdiği söylenebilir. Ayrıca emek piyasasının köy ortamlarında kurumsal olarak gelişmemesi nedeniyle bu tür yapıların varlığını kısmen de olsa sürdürdükleri söylenebilir.

Köylerde Ev Hayatı: Çanak-kale köyleri gerek mimarisi gerekse de köylerin yerleşimi itibariyle özgün bir yapıya sahiptir. Evler genellikle tek ya da iki katlı taş ve ahşap ağırlıklı bir tasarım biçimine sahiptir. Bütün evlerin avlusu mevcuttur. Bazı evlerde avluların etrafı duvarlarla çevrilmiştir. Evlerin çatısı dam şeklinde ve genellikle düzdür. Ancak son yıllarda bu evlerin tamamına yakını çatılı olma yolundadır. Hala mevcut olan dam ya da toprak evlerin özellikle kışın ve yağışlı havalarda sağlam kalabilmesi adına loğ denilen taşla güçlendirme faaliyetleri gerçekleştirilmekte ve hemen her damın üzerinde bir loğ taşı bulunmaktadır. Yerleşim biçimi genellikle ev, dam, ahır, tandır ve tuvalet şeklinde bir anlayışla yaklaşık olarak 250 ila 500 m² alana oturmaktadır. Köy ortamında evler yan yana bir ya da iki cadde üzerinde dizilerek kümelenmiş bir görünüm sergilemektedir. Köylerde

köy meydanı ve bunun etrafında yer alan cami, okul ve köy kahvehanesi entegre edilmiş bir sosyal örgütlenme biçimine sahiptir. Ayrıca köylerde genellikle köy ihtiyacının karşılanması için yönelik olarak evlerin avlusunda su kuyusunun da bulunduğu görülmektedir. Her evin önünde, yanında ya da ortasında çeşitli ağaçların (zeytin, nar, ayva, erik, kayısı vb.) ev yaşamının bir parçası olduğu görülmektedir. Evlerde giriş kapısının hemzemin olduğu, bazılarında yüksek bir merdiven girişi ile çift katlı tasarımlar mevcuttur. Dış cephenin beyaz, cam-çerçeve kısmının ise mavi olduğu dikkat çekmektedir. Bazı evlerin yapımında bazaltın kullanıldığı görülmektedir. Taş evlerin çatılı, cumbalı ve iki katlı olduğu; diğer topraktan yapılmış evlerin tek katlı ve sade bir görünüme sahip olduğu ayrıca dikkat çekmektedir. Özellikle varlıklı kişilerin iki katlı, cumbalı taş evlere sahip oldukları ve bu evlerin mimari anlamda daha kaliteli ve görünüm olarak da daha estetik olduğu söylenebilir. Genel olarak ev, mahrem, dışarıya kapalı bir alan olarak algılanmakta, bu nedenle evlerin etrafı duvarlarla, dışarıdan görülmeyecek bir şekilde taş duvarlarla örülmektedir. Evler bir bütün olarak köylerde hane halkının boş zamanlarında kadınların el işi, dokuma ve yemek gibi günlük ihtiyaçlarının karşılamalarında kullanılan oldukça fonksiyonel bir özelliği yansıtmaktadır. Mevsime bağlı olmakla beraber avluda bebek bakımı, beşik sallama, özel sohbetler, yemek yapma, yün eğirme, halı dokuma ve gergef işleme gibi faaliyetler gerçekleştirilmektedir. Avluda yapılan bu faaliyetlerde halı dokuyanların özellikle genç kızlar; yün eğirenlerin ise yaşlı kadınlar olduğu görülmektedir.

Köylerde Sosyo-Kültürel Yaşam: Köylerin yapısı sosyo-kültürel açıdan ağırlıklı olarak erkeklerin köy kahvehanesinde bir araya gelmeleri şeklinde olmaktadır. Bu ortamlarda erkekler kahvehane bir araya gelmekte bazen saz eşliğinde bir türküyü dinlemekte ve bu arada çay-kahve içerek sohbet etmektedirler. Ayrıca camilerde ortak ibadet alanı olarak sosyal etkileşim olanakları oluşturmaktadır. Bu formal mekanlarda bir araya gelme dışında özellikle köy ortak alanlarında ve harman-hasat alanlarında, kışa dönük hazırlık yapıma sürecinde imce faaliyetlerinde köyde bireyler formal olarak da etkileşim içerisine girerek sosyal ortam oluşturmaktadır. Köyde ortak sevinç ve sosyo-kültürel paylaşım alanı olarak ortaya çıkan diğer önemli bir faaliyet de düğünlerdir. Düğünler Çanakkale köylerinde bireylerin bir araya gelmelerinde ve eğlenmelerinde geleneksel faaliyetler arasında yer almaktadır. Genellikle açık alanda, evlerin dış avlusunda gerçekleşen düğünlerin kadınlı-erkekli bir arada bulunma ve sosyalleşme anlamında önemli bir rolünün olduğu görülmektedir. Düğünlerin şenlenmesinde özellikle davulcu ve zurnacılar rol almaktadır.

Köylerde Hayratlar: Çanakkale ve çevresinde en belirgin yapı olarak karşımıza çıkan ve köy hayatının temel faaliyeti olarak değerlendirilen faaliyetlerden biri de hayratlardır. Köy hayratları yardımlaşmanın, birlikte yaşamın ve ortak hareket etmenin bir unsuru olarak köy yaşamının en önemli faaliyetlerinden birisi olarak görülmektedir. Kadınlar hayrat için özel kazanlarda keşkek, pişi, nohutlu pilav; tatlı olarak da lokma dökmekte ve bunları hayrata gelenlere karşılık-

sız bir şekilde sunmaktadır. Çanakkale köylerinde hayrat etkinliğinin özel bir yeri ve önemi bulunmaktadır. Köyler bu özel güne genellikle çok önceden hazırlık yapmakta ve hayratın günü, saati ve yeri Çanakkale çevresindeki bütün köylere duyurulmaktadır. Bu şekilde köyler arası etkileşimin hayrat aracılığı ile gerçekleştirilmesi organizasyona daha farklı bir anlam ve değer yüklemektedir.

Çanakkale köy yaşantısında sosyal ve kültürel etkileşimin iki temel unsurunun mevcut olduğu görülmektedir. Bunlar resmi ve gayri resmi yapılarıdır. Resmi yapılar daha çok; kahvehane cami, okul ve düğün gibi normatif sistemin temel unsuru olan faaliyetlerin sonucunda ortaya çıkan etkileşimlerdir. Diğer yapı ise gayri resmi alandır. Bu da özellikle imce usulü ve hayratlar ile gerçekleştirilen faaliyetlerin içinde katılımcılar arasında kendiliğinden oluşmuş gayri resmi etkileşim faaliyetleridir. Köy ortamında bu iki alanında sosyal, kültürel ve ekonomik hayatın gelişmesine ve sürdürülmesine önemli katkıların olduğu görülmektedir.

Sonuç

Köy ve köylülük epistemolojik olarak bilim dünyasının ilgisini asırlarca çekmiştir. Köy bağlamları halkbilimci tarafından çok daha özel bir anlam taşımaktadır. Özellikle toplumsal kültürün ve nüfusun önemli bir kısmını oluşturmasına rağmen köyler ile ilgili olarak yapılan çalışmaların yetersiz olması, köylerin gelişmesinin önünde önemli bir engel teşkil etmiştir. Her köyün bir kuruluş hikâyesinin olması halk bilimi açısından bu anlamda büyük değer oluşturmaktadır. Köylerin onomastik yapısına bakıldığı zaman da örtük olarak bunları görmek çok

da zor değildir. Bu çerçevede sosyo-kültürel olarak büyük bir potansiyel olan ve halk biliminin temel araştırma girdilerinden birini oluşturan bu büyük zenginliğinin kapsamlı modeller ve yaklaşımlar ile incelenmesine ihtiyaç vardır. Bu çalışmada genel olarak köy çalışmalarının yapılabilmesine yönelik olarak derinlikli saha incelemeleri yapılmış ve köylerin değerlendirilmesine halk bilimi açısından bütüncül bir kavramsal çerçeve ortaya konulmuştur. Bu aşamadan sonra ise özellikle burada geliştirilen model ve yaklaşımlar dikkate alınarak daha mikro düzeyde araştırmalar yapılarak köylerin geçmişten günümüze gelen değerleri ortaya konulmuş olur. Böylece köylerimizde hala yaşayan ve gelecek nesillere bırakılacak olan birikimlerin, bir anlamda Müslüman-eski Türk kültürünün daha sağlıklı bir şekilde aktarılmasına olanak sağlanmış olacaktır.

Köy yaşamı her geçen gün bireyler açısından özellikle köyde yaşayanlar için daha az avantajlı olarak değerlendirilirken; şehirde yaşayanlar için de bir gün mutlaka köylere dönme özleminin geliştiği yerler olarak görülmektedir. Hatta köylerden göç edenler şehirlerde kazandıkları paralar ile köylere tekrardan yatırım yaparak tarımsal üretimin gelişmesine köylerde destek vermektedir. Bu yaşanan tersine göç dalgası, köylere şehirlerden kaynak ve yeni kültürel mirasın taşınmasında çok önemli bir süreçtir. Bu süreç köylerin halk bilimi açısından daha kapsamlı bir örgütlenme ile yeniden yaşam merkezleri olacağını işaret etmektedir. Bu anlamda çok uzun bir kültürel yolculuk olabilir; ancak mevcutta bu semptomlar görülebilmektedir.

Bu süreçte, köylerin yapısal olarak tasarımı, ekonomik ve kültürel örgütlenmelerinin stratejik bir yaklaşımla ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Bugün yaşananlar köylerin asırlar önce kurulan temel özelliklerinin yok olmasına neden olmuştur. Birçok köy haritadan silinme noktasına gelmiştir. Oysa günümüzün ortaya çıkardığı temel yaşam kültürü bireyin sosyo-kültürel ve psikolojik olarak sağlıklı koşullarda yaşamını sürdürmesinde önemli zorluklara sahiptir. Köylerin şehir yaşamı ile entegre edilerek bireyin daha kaliteli ve çok yönlü yaşamasına olanak sağlayacak köy yaşamının alt yapısının beslenerek gelişmesinin ülkelerin kalkınma hamlelerine de önemli katkısının olacağı düşünülmektedir. Çanakkale ve çevresindeki köyleri ekonomik olarak ayakta tutan temel unsurlardan birinin köylerde yapılan üretimlerin kentteki pazarlarda satışa sunulmasıdır. Özellikle bu süreçte köylerdeki kadın girişimcilerinin etkili bir rol üstlendiği de görülmektedir. Kadınlar hem üretim hem de üretilen bu tarımsal ve hayvansal ürünlerin satışında girişimci olarak aktif bir rol üstlenmektedirler. Bu yapının ticari olarak daha kurumsal bir modele dönüştürülmesi kooperatif gibi, köylerin sosyo-kültürel ve ekonomik yapı olarak yaşam merkezi olarak varlıklarını korumasına önemli katkı sağlayacaktır. Çanakkale ve çevresindeki köylerin bütüncül bir modelde ele alınarak ekonomik, kültürel ve sosyal yaşam alanları olarak değerlendirilmesi Türkiye içinde önemli bir örnek teşkil edecektir. Köylerin çok yönlü bir modelde insanların yaşayabileceği alanlar olarak tasarlanması ekonomik kalkınma açısından büyük bir önem taşırken aynı zamanda modern

şehir yaşamının getirmiş olduğu sorunların azaltılmasında köy yaklaşımı önemli bir yere sahip olabilir. Bu nedenle belediyeler ve il özel idarelerinin ortak çalışmalar yaparak köylerin şehirler ile entegre bir modelde gelişmesini sağlayacak bu sistemleri oluşturmalarının sağlanması gerekmektedir.

NOTLAR

1 Köylerde zaman zaman ihtiyaç halinde ortaya çıkan durumlar karşısında köyde yaşayanların hızlı şekilde bir araya gelerek örgütlenmeleri, imece tarzı bir araya gelmeleri adhoc örgütlenme biçimi olarak değerlendirilebilir.

KAYNAK KİŞİLER

- KK1: Münire Okdaş: 1969. Doğum yeri, Ezine-Aladağ. Eğitim durumu, İlkokul. Ev hanımı. 07.10.2017 tarihinde yapılan görüşme.
- KK2: Birsen Aktaş: 1950. Doğum yeri, Ezine-Üvecik. Eğitim durumu, İlkokul. Ev hanımı. 21.10.2017 tarihinde yapılan görüşme.
- KK3: Hanife Okdaş: 1937. Doğum yeri, Çanakkale-Tevfikye. Eğitim durumu, Okuma-yazması yok . Ev hanımı. 09.12.2017 tarihinde yapılan görüşme.
- KK4: Müyesser Kayhan: 1936. Doğum yeri, Çanakkale-İntepe. Eğitim durumu, İlkokul. Ev hanımı. 16.12.2017 tarihinde yapılan görüşme.
- KK5: Gülşen Baykal: 10.07.1968. Doğum yeri, Bayramiç-Evciler. Eğitim durumu, İlkokul. Pazarcı. 10.02.2018 tarihinde yapılan görüşme.
- KK6: Nazife Ercan: 1959. Doğum yeri, Biga-Gürçeşme. Eğitim durumu, İlkokul. Ev hanımı. 23.02.2018 tarihinde yapılan görüşme.
- KK7: Naide Üregen: 1960. Doğum yeri, Çanakkale-Halileli. Eğitim durumu, İlkokul. Ev hanımı. 23.02.2018 tarihinde yapılan görüşme.
- KK8: Fethiye Kandemir: 1940. Doğum yeri, Çanakkale-Çıplak. Eğitim durumu, İlkokul. Ev hanımı. 23.02.2018 tarihinde yapılan görüşme.
- KK9: Yücel Çakır: 1962. Doğum yeri, Çanakkale-Kumkale. Eğitim durumu, İlkokul. 23.02.2018 tarihinde yapılan görüşme.
- KK10: Nezihe Okdaş: 1950. Doğum yeri, Ezine-Pınarbaşı. Eğitim durumu, İlkokul. Ev hanımı. 12.03.2018 tarihinde yapılan görüşme.
- KK11: Fatma Uyanık:1956. Doğum yeri, Bayra-

- miç-Sögütgediği. Eğitim durumu, Yok. Pazarcı. 17.03.2018 tarihinde yapılan görüşme.
- KK12: Hatice Akarsu: 1962. Doğum yeri, Ezine-Pazarköy. Eğitim durumu, İlkokul. Pazarcı. 24.03.2018 tarihinde yapılan görüşme.
- KK13: Naide Üregen: 1960. Doğum yeri, Çanakkale-Halileli. Eğitim durumu, İlkokul. Ev hanımı. 01.05.2018 tarihinde yapılan görüşme.
- KK14: Ayçin Arıcı: 15.06.1979. Doğum yeri, Yenice. Eğitim durumu, Üniversite terk. Pazarcı. 26.05.2018 tarihinde yapılan görüşme.

KAYNAKLAR

- Apaydın, Talip. *Köy Enstitülerinde Müzik Eğitimi*. Kuruluşunun 50. Yılında Köy Enstitüleri. Ankara: Eğit-Der Yayınları, 1990.
- Cimi, Mehmet. *Tonguç Baba Ülkeyi Kucaklayan Adam*. Ankara: Ümit Yayıncılık, 2001.
- Coe, Cati. "The education of the folk: Peasant schools and folklore scholarship". *Journal of American Folklore*, 2000: 20-43.
- Degh, Linda. Approaches to folklore research among immigrant groups. *Journal of American Folklore*, (1966). 79(314): 551-556.
- Kirby, Fay. *Türkiye'de Köy Enstitüleri*. (çev. Niyazi Berkes) İstanbul: Tarihçi Kitabevi, 2010.
- Mizan, Esra. *Türkiye'de Tek Parti Dönemi Köycülük Düşüncesi ve Köycülük Uygulamaları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Genelkurmay Başkanlığı Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürlüğü, 2010.
- Pala, Hikmet. *Cumhuriyet Modernleşmesi Projesinin Bir Aracı Olarak Ordu Halkevi ve Çalışmaları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- Türkoğlu, Pakize. *Tonguç ve Enstitüleri*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2000.
- Yel, Filiz. *Atatürk Dönemi'nde Köy Öğretmenliği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2008.